

Marczali Henrik

23

Négy évtizede tanít a budapesti egyetemen Marczali Henrik és négy évtized óta tanítómestere az egész magyar közönségnek, amely elsősorban Marczali könyveiből merítette történelmi kultúráját. Históriai névvé lett már Marczali Henrik: a magyar tudomány történetének igen jelentős és gazdag fejezete az, amelyik Marczali törekvéseiről, eredményeiről és kivételes hatásáról számol be. De históriai veretű nevét szinte meghazudtolja Marczali — fiatalságával.

A Jeszúrt bölcsesség szuverén biztonságával, de amellett fiatalosan friss, fiatalosan kemény energiával fejtí szét a hatvankét esztendő Marczali a történelmtudomány legújabb problémáit és fiatalos fogékonysággal, csak éppen ezer tapasztalaton kiélesedett pillantással keresi a titkos rugókat, a háborús fordulatok mögött. Az örökös munka az örök fiatalság esoda-kutjává lett Marczali számára. És ennek a kiváltságos sok évtizedes fiatal-ságnak van egy olyan vonása, amelyet szinte csak levett kalappal volna szabad szóvá tenni. Marczali új írásában nem egy letűnt nemzedék szempontjai élnek tovább. Ellenkezőleg, Marczali ma épp úgy a legmodernebb magyar historikus, mint ahogy az volt negyven év előtt. Marczali nem állott meg és kevés volna, ha azt mondanók róla, hogy haladt a korrall: hiszen a történetírás haladása Magyarországon az elmúlt negyven év alatt jórészt Marczali műve volt. Negyven év előtt Marczali plántálta át Magyarországra a történetírás klasszikus módszerét és klasszikus irányát. Most pedig a szociológiai alapvetésű történetírás mestere kell tisztelnünk Marczaliban. A szociológiai módszer minden pozitív eredményét megtaláljuk

Marczali új könyveiben, csak éppen a türelmetlen egyoldalúságot keressük hiába és azokat az elhamarkodott, erőszakos generalizálásokat, amelyek miatt gyakran ellenszenvesek Lamprecht, Sávlioli és Ferrero fejtegetései. Marczali nem a forradalmárok naív dogmatizmusával alkalmazta az új szempontokat a múlt eseményeivel szemben, hanem gondolkodásának négy évtizedes, szerves fejlődésével jutott el a történetírás alapjainak szociológiai kiszélesítéséhez.

Ranke könyveiben a realista történetírás váltja fel a történelmi romanticizmus korszakát. Ranke előtt majd mindig drámai hőssé alakultak át a történelmi alakok, a historikusok könyveiben. Ranke tolla husból és vérből való embereket rajzol: emberileg megérti Luthert és emberileg megérti Luther ellenfelét is, X. Leót, a Medicibankháznak pápai trónra emelkedett sarját. A szent gondolkodásu komor szerzetes és a léha, könnyelmű világfi-pápa hatásos kontrasztját elejti Ranke, aki méltányolja X. Leó hedonista életművészetét és diplomáciai ügyességét és másfelől feltárja Luther taktikai fortélyait is, amelyek nélkül hiába indult volna ostromra a tömegek vallásos hite a pápaság erős bástyái ellen. A nagy vallásháború vezérének lelki motívumai emberiek, érthetőek, természetesek Ranke könyveiben, csak úgy, mint ahogy élettel tölti meg és egész realitásukban látja meg Ranke a történelem egyéb nagy konfliktusait is.

A történelmi realizmusnak mintegy előfeltétele az a nagy fordulat, amely Ranke fellépése által következett be a történelmi források felhasználásában. Ranke előtt elsősorban, sőt szinte kizárólag az eseményekkel egykorú krónikások és történetírók műveit értékelték források gyanánt a his-

tórikusok. Ranke nem elégedett meg többé az ilyen másodrendű kuffókkal, hanem a levéltárak kincseinek napfényre hozásával, az egykorú akták és nem az egykorú krónikások alapján írta le a XVI. és XVII. század történetét.

Ebben a két évszázadban a velencei köztársaságnak már rendes diplomáciai képviselője volt, Európa minden fontosabb udvaránál. És a következő időnként részletes jelentéseket küldöttek a signoriának az udvarok és országok eseményeiről. A követek a nagy kereskedő-város üzletembereinek józan elfogulatlanságával írták le az eseményeket, amelyeknek szemtanúi voltak és éles kritikával, teljes tárgyilagossággal jellemezték az udvarok nagy és kis embereit. A velencei jelentések teiték lehetővé Ranke számára a realista irány következetes érvényesítését.

De Ranke sem kerülte ki a nagy uttörők végzetét. Egyoldalúvá lett, csak az általa felfedezett forrásokat kezdte becsülni: és így lassanként forrásaihoz idomult egész írói egyénisége. A diplomácia aktáira támaszkodott, és mindinkább az egyes hatalmak diplomáciai viszonyának történetét írta meg, lemondva a teljességről, és lemondva a nagy történelmi problémák felvetéséről. Ranke iskolája azután az egyoldalúságban is követte mesterét. Az új történelmi forrásoknak szinte áttekinthetetlen gazdagságát lárták fel a tanítványok: de többé kevésbé mindenikük megelégedett azzal, hogy az általa felfedezett források adatait állítsa össze. Így lett száraz kis részletekérdések szaktudományává a történetírás.

Marczali örökségül kapta Rankétől a realista gondolkodást és a realista látást, amint átvette tőle az elsőrendű források kultuszát is és esztendőket töltött a levéltárakban, az egykorú akták fölött hajolva. De nem követte a tanítványokat a lélek